

РЕЛІГІЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

УДК 2-725-584

НЕКРОЛОГИ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА УКРАЇНСЬКИХ СПАРХІЙ РПЦ (НА МАТЕРІАЛАХ ЖУРНАЛУ «ВЕРА И РАЗУМ»)

Наталія Бєлікова

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

У статті аналізуються тексти некрологів духовним особам, що були опубліковані у богословсько-філософському журналі «Вера и разум» (Харків) у період з 1889 по 1915 рр., з метою виявити ступінь їхньої інформативності й доцільність використання у якості джерел із вивчення історії повсякденності сільського парафіяльного духовенства українських епархій РПЦ наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Зазначено, що останніми десятиліттями спостерігається збільшення інтересу науковців до інформаційних ресурсів некрологів та більш широке їх використання в історичних дослідженнях. Наявні роботи з цієї проблематики було розподілені на три групи: до першої увійшли праці загальнотеоретичного плану та довідники, складені на основі некрологів, до другої – матеріали, які демонструють досвід їхнього використання у якості джерел і пропонують методологічні підходи до роботи із ними, до третьої відносяться наукові тексти, в яких аналізуються некрологи, що друкувалися на сторінках окремих церковних періодичних видань.

У ході роботи було з'ясовано, що з тексту некрологів у журналі «Вера и разум» можна дізнатися про вік померлих священнослужителів та причини їхньої смерті, про соціальне походження та освіту, про кількість місць служіння, що змінювали священники за життя, про їхній матеріальний стан, про господарську діяльність, склад родин, внутрішні сімейні відносини, практики опікування малими та старими, а також про позакультову діяльність духовенства та нагороди, які вони могли отримувати.

Отже, можна стверджувати, що некрологи, які друкувалися на сторінках журналу, містять корисну інформацію щодо різних аспектів повсякденного життя сільських парафіяльних священників й можуть бути використаними у якості історичних джерел із цієї проблематики.

Ключові слова: некролог, історичне джерело, повсякденне життя, парафіяльне духовенство.

Necrologies as a source on the history of the everyday life in a rural parish clergy of the Ukrainian eparches of the Russian Orthodox Church (on the materials of the «Vera and razum» journal)

Natalia Bielikova

(Vasil' Stus Donetsk National University)

Purpose. The article is devoted to analyse the texts of necrologies, which was published in the journal «Vera i razum» («Faith and reason») (Kharkiv) in 1889–1915, the identification of the degree of their informational content and suitability as sources for the study of the history of everyday life of the rural parish clergy of the Ukrainian eparchies of the Russian Orthodox Church of late XIX – early XX century.

Approach. It has been found that in recent decades there has been an increase in the interest of scientists in the information resources of necrologies and their wider use in historical research. Among the available work on this issue, three groups were identified: the first included works of the general theoretical plan and reference books based on necrologies, the second - materials that demonstrate the experience of using obituaries as sources and suggest methodological approaches to working with them. The third is the scientific texts that analyze the necrologies, which were published on the pages of certain church periodicals.

The analysis of texts has shown that the necrologies, although varying in content, contain useful information about the problem under study. Of these, we can find out the age of deceased clerics and the causes of death, their social origin and education, the number of places of ministry that the priests changed in their lives, their material condition, economic activity, the composition of families, internal family relationships, practice of care for small or old, as well as non-occasional clerical activities and rewards that they could receive.

Findings. On the basis of the conducted analysis, the conclusion was made about the high informative potential of the necrologies in the journal, the possibility and necessity of their use in the study of problems of everyday life of the rural clergy.

Key words: necrology, historical source, everyday life, parish clergy.

НЕКРОЛОГИ КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ СЕЛЬСКОГО ПРИХОДСКОГО ДУХОВЕНСТВА УКРАИНСКИХ ЕПАРХИЙ РПЦ (НА МАТЕРИАЛАХ ЖУРНАЛА «ВЕРА И РАЗУМ»)

Наталья Беликова

(Донецкий национальный университет имени Василя Стуса)

В статье анализируются тексты некрологов духовным лицам, которые были опубликованы в богословско-философском журнале «Вера и разум» (Харьков) с 1889 по 1915 г., с целью выявить степень их информативности и целесообразность использования в качестве источников по исследованию истории повседневности сельского приходского духовенства украинских епархий РПЦ конца XIX – начала XX в.

Отмечено, что в последние десятилетия наблюдается рост интереса к информационным ресурсам некрологов и более широкое их использование в исторических исследованиях. Имеющиеся работы по этой проблематике были разделены на три группы: в первую вошли труды общетеоретического плана и справочники, составленные на основе некрологов, во вторую – материалы, которые демонстрируют опыт использования некрологов в качестве источников и предлагают методологические подходы к работе с ними, к третьей относятся научные тексты, в которых анализируются некрологи, опубликованные на страницах отдельных церковных периодических изданий.

В ходе работы выяснилось, что из текстов некрологов в журнале «Вера и разум» можно узнать о возрасте умерших священнослужителей и причинах их смерти, о социальном происхождении и образовании, о количестве мест служения, сменяемых священниками в течении жизни, об их материальном состоянии, хозяйственной деятельности, о составе семей, внутрисемейных отношениях, практиках заботы о детях и стариках, а также о внекультовой деятельности священнослужителей и наградах, которые они получали.

Таким образом, можно утверждать, что некрологи, опубликованные на страницах журнала, содержат ценную информацию о разных аспектах повседневной жизни сельских приходских священников и могут быть использованы в качестве исторических источников по данной проблематике.

Ключевые слова: некролог, исторический источник, повседневная жизнь, приходское духовенство.

Термін «некролог» має грецьке походження («nekros» – «мертвий» і «logos» – «слово») й означає статтю з приводу смерті людини із зазначенням відомостей про її життя та діяльність [1]. Вітчизняні джерелознавці, як правило, відносять некрологи, так саме, як і спогади, записки, автобіографії, щоденники, до мемуарної літератури [2]. Зазначимо, що згідно з іншим підходом, вони вважаються публіцистикою [3]. Останніми десятиліттями спостерігається збільшення інтересу науковців до інформаційних ресурсів некрологів та більш широке їх використання в історичних дослідженнях. Ймовірно, зростання уваги до цього джерела можна пояснити виокремленням у пострадянський час в окрему дисципліну такого наукового напрямку як біографістика або біографіка. Серед наявних робіт щодо некрологів, можна виокремити три групи: до першої слід віднести наопрацювання загальнотеоретичного плану та довідники, що складені на основі некрологів, до другої – матеріали, які демонструють досвід використання некрологів як джерел з окремих питань й презентують певні методологічні підходи до роботи із ними, до третьої – наукові тексти, які аналізують матеріали некрологів, що друкувалися на сторінках церковних періодичних видань.

До першої групи можна віднести, передусім, російське видання «Незабуті могили: Російське зарубіжжя: некрологи 1917–1997» у шести томах (1999–2007). Це вказівник прізвищ із роками життя, біографічними відомостями, місцями поховання, який був складений на основі некрологів та траурних об'яв у російськомовній зарубіжній пресі у 1917–1997 рр. [4].

Некрологам як одному з джерел біографічних відомостей про російських мешканців 1801–1917 рр. присвячена шоста глава роботи російської дослідниці І. Ф. Петровської «Біографіка» (2003) [5]. Текст містить інформацію про наявні публікації некрологів та їх вказівники.

Оцінка некрологів, також як біографічного жанру, присутня й у роботах А. І. Рейтблата (2006) [6]. Надаючи загальну характеристику цьому жанру і його особливостям, визнаючи, що в окремих випадках саме він є майже єдиним джерелом відомостей про людину, автор зазначає, що головне у некролозі – не особистість людини, не її приватне життя, а, майже виключно, її соціальна корисність. Дослідник вважає, що збереження у пам'яті потомків померлих – це наслідок цілеспрямованої діяльності, свого роду «акт оживлення», яким мертвий зобов'язаний вольовому рішенню групи не допустити його зникнення та зберегти його силою спогадів як члена суспільства [7]. Постійна поява некрологів доводить людям, що той, хто робить щось корисне для інших – не вмирає, що його будуть пам'ятати. А це, у свою чергу, передбачає визнання й дотримання людиною суспільних цінностей. На основі аналізу матеріалів, що були опубліковані у журналі «Нива» у 1900 р., А. І. Рейтблат доводить, що некрологи дають можливість дослідникам виявити існуючу ієрархію цінностей як певних соціальних груп, так і суспільства у цілому.

У роботі з проблеми вивчення російської еміграції в дисертаціях 1980–2005 рр. (2015) [8], її автор, О. А. Пронін, аналізуючи еволюцію джерельної бази дисертацій, відзначив широке

включення до неї некрологів тільки у роботах 2000–2005 рр. Характеризуючи цей вид джерел, дослідник вказує на намагання авторів виокремлювати найбільш суттєве в образі померлого у відповідності не тільки із особистими уявленнями, але й з загально визнаними шаблонами характеристики видатного діяча.

Робота С. Н. Корсакова (2014) [9] містить бібліографічні описи некрологів російських та зарубіжних вчених – філософів, соціологів, політологів, які були опубліковані за останні сто років у різних наукових виданнях.

До другої групи увійшли роботи В. М. Галич, А. В. Шаманаєва, М. І. Козлової, О. В. Саприкіної, А. С. Кухлева та С. О. Нікіташиної. Так, вітчизняна філолог В. М. Галич (2003) [10] у ході дослідження творчості О. Гончара дає загальну характеристику некрологу як жанру публіцистики. Російський дослідник А. В. Шаманаєв у своїй статті (2008) [11] використовує некрологи, що були опубліковані в «Записках Одеського общества истории и древностей». Автор характеризує їх як цілісний комплекс, що висвітлює один із малодосліджених аспектів життя наукового товариства, оскільки надає біографічну інформацію про науковців регіону середини ХІХ – початку ХХ ст., яка, у силу певних причин, майже відсутня в інших джерелах. Він зазначає, що на відміну від аналогічних газетних публікацій наукова спрямованість видання обумовила концентрацію уваги саме на наукових заслугах померлих. Крім того, він нагадує про необхідність врахування специфіки джерела (більшість некрологів писалися за принципом «aut bene, aut nihil» («або

добре, або ніяк»)) й, відповідно, критичного підходу до оцінок авторів.

Некролог М. Щербатову у якості історичного джерела пропонує використовувати М. Козлова (2008) [12]. Дослідниця О. Саприкіна (2012) [13], на основі аналізу некрологів відомому славісту ХІХ – початку ХХ ст. В. І. Ламанському не тільки відтворює життєвий шлях вченого, а й висвітлює певні аспекти історії слов'янських народів напередодні й на початку Першої світової війни. Український дослідник А. Кухлев [14] серед матеріалів особового походження з історії родини Шевальових характеризує й некрологи. Здійснену роботу зі збирання та аналізу некрологів вченому другій половині ХІХ – початку ХХ ст. І. В. Мушкетову відтворює у своїй статті С. Нікіташина (2017) [15].

Із некрологами в церковних періодичних виданнях (у даному випадку йдеться про «Полтавские епархиальные ведомости», «Подольские епархиальные ведомости» та «Смоленские епархиальные ведомости») працювали вітчизняні дослідниці О. Колесник (2008, 2010) і М. Гончар (2014) та російські автори Ю. Балбишкін та Л. Степченков. Їхні роботи складають третю історіографічну групу [16–18].

Зокрема у підрозділі 4.3 «Некролог як специфічний різновид матеріалів про життєдіяльність особи» своєї кандидатської дисертації О. Колесник рахує кількість некрологів, що були опубліковані на сторінках часопису протягом його існування, характеризує їхні класифікаційні групи, визначає структуру тексту, а саме: повідомлення дати смерті особи, біографічні відомості, опис церемонії поховання. При цьому автор зазначає, що спрямо-

ваність основної уваги у некролозі залежала від соціального стану й посади померлого: так, у некрологах представників вищого духовенства увага акцентувалася на діяльності померлого в системі єпархіального управління, священників – на детальних відомостях про їхній життєвий шлях, громадську та творчу сферу тощо.

Дослідниця М. Гончар використала некрологи з «Подольских єпархиальных ведомостей» у якості джерела для вивчення життєдіяльності особистості. Зазначивши, що некролог дає оцінку особистості померлого, його характеру, досягнень, ролі та значення для суспільства, авторка умовно розподілила усі наявні матеріали на п'ять груп, які потім і проаналізувала: а) присвячені представникам вищого духовенства; б) діячам навчальних духовних закладів; в) священнослужителям; г) державним чиновникам; д) дослідникам регіональної історії.

Робота дослідників Ю. Балбишкіна та Л. Степченкова є алфавітним вказівником осіб (364), які народилися, служили та померли на Смоленщині. Його було складено на основі некрологів, що були опубліковані у «Неофіційному відділі» «Смоленских єпархиальных ведомостей» з 1865 по 1918 рр.

Отже, некрологи уявляються достатньо цікавими з наукової точки зору джерелами. У зв'язку із цим, мета даної статті – з'ясувати ступінь інформативності некрологів зі сторінок журналу «Вера и разум» та можливості їхнього використання у процесі дослідження питань повсякденного життя сільського парафіяльного духовенства українських єпархій РПЦ наприкінці XIX – початку XX ст.

Богословсько-філософський журнал «Вера и разум» почав видаватися у 1884 р. при Харківській духовній семінарії (ХДС) за ініціативою харківського архієпископа Амвросія (Ключарева). З 1884 по 1915 рр. він виходив двічі на місяць, а з 1916 по 1917 рр. включно – щомісяця. Редакторами журналу, як правило, були ректори ХДС (першим, у 1884–1893 рр., став протоієрей І. А. Кратіров) [19]. Журнал мав три відділи: церковний, філософський та єпархіальний. У першому містилися матеріали з православної догматики, дослідження з богослов'я, біблійної та церковної історії, статті з питань християнської моральності, церковних канонів, богослужіння тощо, а також проповіді та повчання. У філософському розділі друкувалися статті з історії філософії, метафізики та психології, переклади філософських праць європейських вчених із коментарями до них. Третій розділ включав до себе офіційні документи – урядові, загальноцерковні та єпархіальні; у ньому також публікувалися новини, нотатки та хроніки (як Харківської, так й інших єпархій) та обговорювалися поточні актуальні питання церковного життя. Некрологи парафіяльному духовенству містилися саме у третьому відділі.

У 1907 р відбулося об'єднання перших двох відділів. Третій розділ в 1884–1903 рр. мав назву «Листок для Харьковской єпархии», з 1904 по 1906 рр. – «Известия по Харьковской єпархии», з 1907 по 1915 рр. – «Известия и заметки по Харьковской єпархии», а з жовтня 1915 р. він став видаватися як журнал «Пастырь и паства» (тобто у структурі «Веры и разума» стало два журнали: І. Журнал бого-

словсько-філософський та II. Журнал «Пастырь и паства»).

Відповідно до визначеної у статті мети було проаналізовано матеріал 23 некрологів, що були опубліковані на сторінках «Веры и разума» у 1889–1915 рр. [20]. Серед опрацьованих текстів двадцять – присвячено сільським священикам-протоієреям, по одному – священику-законовчителю, диякону та вдові священика. Авторство більшості некрологів не вказано.

Перш за все, ми можемо дізнатися про вік померлого та причину його смерті (зрозуміло, що некролог – це не офіційний медичний висновок про смерть, і визначення хвороби у ньому є побутовим й неточним, але для формування первісного уявлення про стан здоров'я священства ці дані вважаємо достатніми). Отже, середній вік померлих – 68 років, при цьому найстаршому з них було 85 років, наймолодшому – 36. Серед причин смерті маємо або стандартні не дуже інформативні форми: «після тривалої (нетривалої) важкої хвороби», або посилення на певні захворювання. Серед останніх: «страждання від паралічу», «антонів вогонь»¹, застуда та її наслідки, запалення легенів, порок серця, «страждання печінки та серця як слідство ревматизму», рак шлунку, водянка. У низці випадків смерть пов'язується із тяготою служби.

Потім йдуть дані стосовно соціального походження померлих: усі вони² були дітьми осіб духовного звання –

священиків (одинадцять), дияконів (три), дячків (п'ять) та паламарів (один).

Інформація щодо освіти священнослужителів наводиться практично в усіх некрологах, але не завжди вона є повною. Скажімо, найбільш детально ця позиція прописана у тексті в пам'ять П. П. Лобковського, звідки ми дізнаємося, що початкові навчання й книжну освіту він отримав у церковно-народній школі, яку відкрив його батько-диякон у себе вдома. Потім було навчання у Харківському повітовому училищі (бурсі) та у Духовній семінарії, яку він закінчив у 1847 р. з атестатом другого розряду, після чого, у липні 1848 р., був рукопокладеним у священики.

Навчання у повітовому духовному училищі (у текстах згадуються Харківське та Охтирське) та потім у Харківській Духовній семінарії (до 1841 р. – це Харківський колегіум) було характерним для усіх вищезгаданих священиків, але результати їхнього навчання дещо різнилися. Так, М. І. Базилевич завершив у 1843 р. курс навчання у семінарії із ступенем студента (тобто, за виявленими знаннями отримав перший з трьох існуючих розрядів, який дорівнював університетським знанням й відкривав можливість вчитися далі в духовних та медико-хірургічних академіях, служити священником у друго-класній церкві й бути вчителем у повітових та парафіяльних училищах). П. О. Греков у 1847 р. завершив курс семінарії із срібною медаллю й був рекомендований керівництвом до Київської Духовної академії, проте через слабке здоров'я відмовився від вступу до академії та поступив до єпархіального відомства. Зі ступенем студента у 1851 р. завершив своє навчання й М. П. Котлярів.

¹ Відповідно до тлумачного словника С. І. Ожегова «антонов вогонь» – це застаріла, народна, назва гангренени (Ожегов С. І. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс]. – М., 1992. – Режим доступу: <http://www.ozhegov.org/words/570.shtml>).

² У трьох випадках відсутні дані щодо походження.

Характерно, що далеко не всі майбутні священнослужителі мали можливість отримати повне навчання. Так, у некролозі П. Д. Шокотову згадується, що з трьох братів, синів дячка, через батькову бідність повну богословську освіту у семінарії отримав тільки старший брат Микола. Є згадки про незавершеність курсу навчання: так, О. П. Любицький звільнився з середнього відділення Харківської духовної семінарії, після чого був рукопокладений дияконом; Г. І. Заводовського було звільнено за його проханням із вищого відділення семінарії за перший рік. П. С. Дейнеховський звільнився у 1861 р. із середнього відділення семінарії, потім працював наставником народного училища, був рукопокладений у диякони, у 1871 р. повторно вступив до духовної семінарії для вивчення богословських наук й вже по закінченню повного курсу у 1873 р. був рукопокладений у священника. Про І. М. Мухіна відомо, що він отримав у 1849 р. академічну освіту зі ступенем кандидата богослов'я.

Кількість місць служіння, що змінював священник за життя, є дуже важливим показником для характеристики його повсякденного життя, адже кожна зміна місця перебування (за власним проханням³ чи за наказом єпархіального начальства) – це й тяготи переїзду, й зміни оточення та умов життя (не завжди – на кращі), й побутові труднощі, що були пов'язані із обживанням (або навіть побудовою) житла, ро-

³ Якими були аргументи для прохання про переведення на інше місце? Наприклад, М. Д. Шоколов обґрунтував його тим, діти вже підросли й для їхнього навчання він бажає бути ближчим до Старобільська, де знаходилося початкове училище.

збиттям саду та городу тощо. У якості ілюстрації можна навести ситуацію з отцем В. Раєвським, якому довелося зайняти парафію, яка була «розстроєною в усіх відношеннях»: ветхий дерев'яний храм потребував капітального ремонту, будинків для притчу не було, за виключенням квартири священника, яка була тісною та незручною. Парафіяни відрізнялися грубістю, свавіллям і неповагою до священника.

Згідно із матеріалами «Веры и разума» з 21 священнослужителя тільки четверо прослужили усе життя в одній парафії – протоієреї О. М. Басанський та О. Т. Литвинов, священники Г. І. Заводовський та М. П. Рубінський. Характерно, що двоє з них (О. Т. Литвинов та М. П. Рубінський) служили на батьківському місці. Що стосується інших священників – їм за життя довелося змінювати місце служби від двох до шести разів.

Парафії, на яких служило духовенство, звичайно, різнилися між собою. Є згадки як про парафії заможні і багатолюдні, так і про бідні (так, М. Д. Шоколов був у липні 1848 р. рукопокладений у священника Архангело-Михайловської церкви слободи Белявки Старобільського повіту, «в парафію малочисельну і бідну, яка складалася з 400 душ кріпосних селян»).

Матеріальний стан священнослужителів залежав від стану парафії. Некрологи містять певну інформацію з цього приводу. Так, про священника М. П. Рубінського читаємо, що він, мешкаючи на бідній парафії та маючи дев'ять душ дітей, повинен був багато турбуватися про їхнє утримання та виховання. На момент його смерті три сина знаходилися в духовних навчальних закладах, а ще два сина та малень-

ка донька залишилися із матір'ю без будь-яких коштів.

Про протоієрея П. О. Грекова дізнаємося, що він завжди був готовим допомагати нужденним і охоче віддавав бідним людям те, що отримував від людей, які жили в достатку. При такому «некористолобстві, проживши багато років на багатій парафії, він не залишив дітям ніякого майже статку». Про П. С. Дейнеховського – «не залишив після себе ніяких матеріальних коштів», про В. Раєвського – «не нажив коштів. Тільки за кілька місяців до смерті купив у розстрочку невеликий будиночок у Вовчанську». Священик С. Г. Стеллецький нагородою за службу вважав призначення йому, після виходу за штат, пенсії, без якої він, через крайню свою бідність, просто не міг обійтися. Священик Г. І. Заводовський у 1860 р. був у змозі на власні кошти відкрити у парафії школу, а також придбати невеликий вклад на користь місцевого причту. Але статків після себе він не залишив, крім деяких скудних заощаджень та пенсії дружині у 65 карбованців. Протоієрей Свято-Троїцької церкви села Одринки Валківського повіту Д. І. Сільванський в 1860 р. також відкрив у парафії на свої кошти школу, купував для неї навчальні книги, а з 1884 р. навіть утримував шкільного вчителя. З майна у покійного залишився невеликий будинок із садбою і садком. Грошей у нього було 500 карбованців, з яких 200 – за заповітом – повинні були бути витраченими на його поховання та поминання і 300 – ще за життя він розділив рівними частинами між синами.

Були й принципово інші ситуації. Так, О. М. Басанський, протоієрей Миколаївської церкви слободи Тарасівка

Куп'янського повіту, дітей не мав, а його доходи дозволяли йому займатися благодійністю. З некрологу можна дізнатися, що в 1882 р. він за власний рахунок побудував у парафії будівлю для училища із залізним дахом, на що витратив 2 400 карбованців сріблом, і насадив біля неї сад розміром близько десятини; у цьому ж році, після смерті дружини, він пожертвував 3 000 карбованців сріблом на потреби Харківської семінарії, єпархіального жіночого та Куп'янського духовних училищ. У власному духовному заповіті парафіяльній церкві він залишив 2 000 карбованців сріблом, причту на довічне поминання – 1 000 карбованців, на ремонт школи й утримання саду – 1 300 карбованців, будинок із надвірними спорудами – відписав на користь церкви для квартири священика.

Даних щодо господарської діяльності духовенства у проаналізованих некрологах небагато, але корисна інформація все ж є. Так, про П. П. Лобковського можна дізнатися, що під час вокацій він любив разом із братами й сестрами допомагати батькові та матері по господарству – у збиранні хліба на полі, сіна на лузі, заняттях пасікою, доглядом за баштаном, тобто «по тих статтях доходу, що дозволяли його небагатим батькам безбідно існувати й давати освіту дітям». Ще більш цікава інформація міститься у матеріалі в пам'ять М. Д. Шокотова. Вступивши у парафію (дуже бідну, про що вже йшлося), він у вільний від пастирських обов'язків час, не соромився займатися деревообробкою і бути орачем – влітку ходив за плугом, обробляючи церковну землю, а в зимовий час із сокирою в руках виробляв колеса, гарби та інше, таким чином доповнюючи не-

значність утримання, яке він мав від парафії. Наведено дані, що він, згадуючи, як терпів нужду, як будувався і перевозив деревину через Донець у негоду, говорив, що багато разів доводилося йому потопати, але крихітна крижина або колода виносили на берег. Ці заняття підірвали його здоров'я – з'явився ревматизм ніг, із яким М. Д. Шокотов потім боровся усе життя. Відомо також, що після переїзду на нову парафію (у слободу Половинкіна) на відведеному прихожанами місці він сам побудував собі пристойний будинок і насадив розкішний сад.

Дуже цікава інформація міститься у некролозі у пам'ять вдови священника Рахіль Григорівни Будкевич. Про неї ми дізнаємось, що залишившись вдовою із двома синами, вона повернулася у рідну слободу, де служив її батько й почала нове життя. Щоб забезпечити синів й дати їм освіту, вона день і ніч працювала, займаючись пошиттям суконь для родини місцевої поміщиці, а також – для селянок. Коли ж сини отримали освіту, вона вирішила зайнятися освітою народною: поширювала серед селян ідею відкриття початкової школи, у 40 років склала іспит на звання сільської вчительки й працювала у школі 16 років. Після чого – оселилася у старшого сина, де виховувала чисельних внуків.

Некрологи містять також інформацію про склад родин священників, внутрішні сімейні відносини, практики опікування їхніми малими чи старими членами. Так, за невеликим виключенням (це вже згадуваний бездітний О. М. Басанський або І. М. Мухін, який у віці 30 років залишився вдівцем і про якого сказано, що після нього нікого не лишилося), всі священнослужителі

були багатодітними (до дев'яти дітей). Зазначимо, що серед важливих показників досягнень й позитивних характеристик померлих обов'язково згадується про виховання, надання освіти й «пристроєність» дітей (так, про І. В. Твердохлебова читаємо, що він завжди був «добрим чоловіком та люблячим батьком, який зумів й на малій та бідній парафії виховати та пристроїти всю багаточисельну родину свою». У якості варіантів цієї пристроєності можна згадати, що з трьох синів С. Г. Стеллецького двоє стали священниками, а третій – псаломщиком, у Г. І. Заводовського син Іоанн – доктор медицини, а донька Марія – у шлюбі за священником м. Чугуєва (до речі, у тексті згадується, що коли Григорій Іванович у 1887 р. залишив свою парафію, він переїхав жити до свого зятя); у Д. І. Сільванського – середній та молодший сини стали священниками, а старший – по звільненню з середнього відділення Харківської семінарії працював сільським вчителем. Про П. П. Лобковського можна дізнатися, що усі три його брати стали священниками, а донька вступила до шлюбу із викладачем Харківської духовної семінарії. У В. Раєвського – одна донька була одружена із офіцером, одна – була класною дамою у місцевій гімназії, третя – тільки завершила навчання у гімназії. Усі діти П. Д. Шокотова були «розподілені по місцях»: сини перебували на службі – старший зайняв місце батька, молодший – став священником у м. Золочів, донька – у шлюбі із митрофорним протоієреєм, членом Державної Думи, о. Т. Буткевичем.

Але у випадку ранньої смерті батька-священника, діти часто залишалися у важкому становищі. З дев'яти дітей

М. П. Рубінського на момент його смерті тільки одна донька була пристроєною – у шлюбі за священником, одна донька була вчителькою народного училища, три сина навчалися у духовних навчальних закладах, а два сина й маленька дочка, як вже говорилося, залишилися із матір'ю без усіляких коштів.

Турботою намагалися охопити й старих та немічних. Так, о. І. Г. Касьянов після одруження на доньці священника, який пішов за штат, прийняв на себе піклування про свого старенького тестя. О. М. Басанський усе життя утримував у своєму домі незаміжню сестру. При Д. І. Сільванському та його молодшому сині мешкав старший син, який через хворобу залишив вчительську посаду. Коли Г. І. Заводовський у 1887 р. залишив свою парафію, він переїхав жити до свого зятя. Так само, й П. Д. Шокотов після виходу за штат, залишився жити у старшого сина й неодноразово їздив до Петрограду, до свого зятя, вже згадуваного з іншого приводу, члена Державної Думи, о. Т. Буткевича, у якого «жив місяцями, користуючись повним спокоєм та ласкою своєї доньки Антоніни Порфирівни».

Родинні історії духовенства іноді були дуже драматичними. Так, дізнаємось, що М. Д. Шокотов рано втратив дружину й, залишившись із шістьма маленькими дітьми, сам виховував їх. У 1883 р. через хворобу ніг він добився дозволу про переміщення у слободу Євсуг, де був священником його молодший зять, щоб під наглядом доньки скінчити свої дні. Але через три місяці помер його старший зять, священник слободи Підгорівка, залишивши дружину із шістьма маленькими дітьми віком від 11 до 1,5 років зовсім без засобів існування, крім старенького бу-

диночка. За проханням своєї доньки-вдови він звернувся до владики з проханням про переведення до Підгорівки, і став там спочатку помічником настоятеля, а потім – настоятелем. Зі смертю другої доньки-вдови, в нього залишилася сім'я із восьми внуків, яких він виховував. Тільки у 1896 р., коли ноги його відмовили, він попросив призначити йому помічника – сюди був рукопокладеним випускник семінарії, який одружився на внучці о. Миколи й якому той передав свої місце з усіма доходностями.

На завершення визначимо, спираючись на дані некрологів, які види позакультової діяльності здійснювали священнослужителі, і які нагороди вони отримували. Щодо першого – маємо згадки про виконання священниками функцій помічника благочинного та благочинного, наставника та законотителя при сільських училищах, члена правління духовного училища, депутата по духовному відомству, повітового місіонера у справах розколу, цензора проповідей і духівника по благочинню, а також про будівництво та відкриття ними шкіл, ремонт та відбудову храмів. Крім того, М. І. Базилевич займався літературними трудами – після нього залишилося багато друкованих і писаних проповідей та повчань, а П. А. Греков при Вознесенській церкві утворив хор півчих, який славився своїм співом і чудовими голосами. Д. І. Сільванський був чуйним до хворих, позбавляв їх не тільки від хвороб душевних, а й лікував своїми ліками від хвороб тілесних.

Відносно нагород, на які міг розраховувати сільський парафіяльний священник, зазначимо, що існував загальний перелік із певною послідовністю

вручення. Охарактеризуємо його на прикладі нагород Д. І. Сільванського: у 1850 р. за зразкову поведінку і дбайливість по службі він був нагороджений набедреником; у 1864 р. за ревну службу на посаді священника – оксамитовою фіолетовою скуфією від Св. Синоду; у 1869 р. за таку ж службу – камлавкою; у 1875 р. за зразкову поведінку і відмінно старанну службу за посадами священника і благочинного нагороджений наперсним хрестом; у 1879 р. зведений у сан протоієрея, в 1886 р. зарахований до ордену святої Анни 3 ступеню. На згадку війни 1853–1856 рр. мав наперсний бронзовий хрест. Крім того, серед нагород,

які отримували інші священники, згадуються: подяки від єпархіального керівництва, благословення Св. Синоду, ордени Анни 2 ступеню, Володимира 4 ступеню, знак Красного хреста, срібні медалі в пам'ять царювання Миколи I та Олександра III.

Таким чином, на основі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що некрологи, які друкувалися на сторінках журналу «Вера и разум», містять корисну інформацію щодо різних аспектів повсякденного життя сільського парафіяльного духовенства українських єпархій РПЦ і можуть бути використаними у якості історичних джерел з цієї проблеми.

Примітки:

1. Українська літературна енциклопедія. – К., 1995. – Т. 3: К–Н. – С. 441–467.
2. Стрельский Г. В. Мемуары как источник изучения истории Великого Октября на Украине / Г. В. Стрельский. – К.: Вища шк., 1978. – С. 120–121; Довгопол В. М. Джерелознавство історії Української РСР / за ред. Ф. П. Шевченка. – К., 1986. – С. 156; Макачук С. Писемні джерела з історії України: курс лекцій / С. Макачук. – Л.: Світ, 1999. – С. 298; Войцехівська І. Мемуаристика / І. Войцехівська // Спец. істор. дисципліни. – К.: Либідь, 2008. – С. 366.
3. Шаманаев А. В. Некрологи в «Записках Одесского общества истории и древностей» как исторический источник [Електронний ресурс] / А. В. Шаманаев // Документ. Архив. История. Современность. – Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, 2008. – Вып. 8. – С. 256–260. – Режим доступу: <http://docplayer.ru/35911697-Nekrologi-v-zapiskah-odesskogo-obshchestva-istorii-i-drevnostey-kak-istoricheskii-istochnik.html>; Галич В. Маркетинг періодичного видання [Електронний ресурс] / В. Галич // Наукові записки Інституту журналістики. – Т. 10. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1581>; Пронин А. История изучения российской эмиграции в диссертационных исследованиях 1980–2005 гг. / А. Пронин. – Ч. 1. – Москва–Берлин: Директ-Медиа, 2015. – С. 285.
4. «Незабытые могилы»: Российское зарубежье: некрологи 1917–1997: в 6 т. – М: Пашков Дом, 1999–2007.
5. Петровская И. Ф. Биографика: Введение в науку и обзорные источники биографических сведений о деятелях России 1801–1917 годов. – СПб.: Logos, 2003. – С. 315–327.
6. Рейтблат А. И. Некролог как биографический жанр // Писать поперек: Статьи по биографике, социологии и истории литературы / А. И. Рейтблат. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – С. 343–353/
7. Там само. – С. 346.
8. Пронин А. Вказана робота.
9. Корсаков С. Н. Библиографический указатель некрологов философов, социологов, политологов. – М.: ИФРАН, 2014. – 151 с.
10. Галич В. Вказана робота.
11. Шаманаев А. В. Вказана робота.
12. Козлова М. Некролог М. М. Щербатова как исторический источник: к постановке проблемы / М. Козлова // Вспомогательные исторические дисциплины – источниковедение –

методология истории в системе гуманитарного знания: материалы XX междунар. науч. конф. Москва, 31 янв. – 2 февр. 2008 г.: в 2 ч. – М.: РГГУ, 2008. – Ч. 1 – С. 367.

13. Сапрыкина О. В. Вспоминая коллегу и учителя (некрологи В. И. Ламанскому как исторический источник) / О. В. Сапрыкина // Вестник РГГУ. Серия: История. Филология. Культурология. Востоковедение. – № 9 (89). – 2012. – С. 257–269.

14. Кухлев А. С. Матеріали особового походження родини Шевальових (кінець XIX – кінець XX ст.) [Електронний ресурс] / А. С. Кухлев // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – № 1–2. – 2015. – Режим доступу: jvestnik-b.donnu.edu.ua/article/download/2621/2655

15. Никиташина С. Некрологи об ученом И. В. Мушкетове как исторический источник [Електронний ресурс] / С. Никиташина // Документ в современном обществе: между прошлым и будущим. – Екатеринбург, 2017. – С. 348–351. – Режим доступу: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/18120/1/dso_2017_116.pdf

16. Колесник О. Некрологічні публікації на сторінках часопису «Полтавские епархиальные ведомости» / О. Колесник // Культура. Освіта. Цивілізація: матеріали всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції. – Полтава: Техсервіс, 2008. – С. 63–65; Колесник О. «Полтавские епархиальные ведомости» як історичне джерело вивчення діяльності РПЦ (1863–1918 рр.). – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. істор. наук. Спеціальність 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Черкаси, 2010.

17. Гончар М. Некролог как специфический источник изучения жизнедеятельности личности (на материалах «Подольских епархиальных ведомостей») [Електронний ресурс] / М. Гончар. Режим доступу: <http://gisap.eu/ru/node/49957>

18. Балбышкин Ю. Некрологи на страницах «Неофициального отдела» «Смоленских епархиальных ведомостей» (1865–1918 гг.) [Електронний ресурс] / Ю. Балбышкин, Л. Степченков // Вестник церковной истории. – 2012. – № 3 (4); 2013. – № 1(2). – Режим доступу: http://www.sedmitza.ru/data/2012/11/26/1235539727/2012_3_4_11.pdf

19. Бабанина Л. «Вера и разум» // Православная энциклопедия. – М.: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2004. – Т. VII. – С. 700–701.

20. Некролог [Олексій Порфириович Любицький – тут й далі внесено нами] // Вера и разум. – 1889. – № 8 (апрель). – С. 201; Некролог [Олександр Миколайович Басанський] // Вера и разум. – 1889. – № 10 (май) – С. 256–258; Некролог [Греков Павло Олексійович] // Вера и разум. – 1889. – № 3 (февраль). – С. 82–84; Некролог [Микола Іоаннович Базилевич] // Вера и разум. – 1889. – № 4 (февраль). – С. 112; Некролог [Стефан Гаврилович Стеллецький] // Вера и разум. – 1889. – № 14 (июль). – С. 367–368; Некролог [Григорій Іванович Заводовський] // Вера и разум. – 1890. – № 14 (июль). – С. 423–424; Некролог [Іван Михайлович Мухін] // Вера и разум. – 1890. – № 16 (август). – С. 487–488; Некролог [Дмитрій Іванович Сільванський] // Вера и разум. – 1890. – № 18 (сентябрь). – С. 544–547; Некролог [Павло Петрович Лобковський] // Вера и разум. – 1900. – № 6 (март). – Кн. 2. – С. 158–163; Некролог [Олександр Тихонович Литвинов] // Вера и разум. – 1900. – № 5 (март). – Кн. 1. – С. 135–136; Некролог [Микола Дмитрович Шокотов] // Вера и разум. – 1900. – № 4 (февраль) – Кн. 2. – С. 104–109; Некролог [Василій Попов] // Вера и разум. – 1900. – № 15 (август) – Кн. 1. – С. 426–427; Некролог [Микола Петрович Рубинський] // Вера и разум. – 1900. – № 19 (октябрь) – Кн. 1. – С. 538–539; Некролог [Іоанн Гаврилович Касьянов] // Вера и разум. – 1902. – № 13 (июль). – С. 392–394; Некролог [Іоанн Васильович Твердохлебов] // Вера и разум. – 1902. – № 14 (июль). – С. 435–436; Некролог [Михайл Павлович Котляров] // Вера и разум. – 1902. – № 15 (август). – Кн. 1. – С. 464–465; Некролог [Петро Самсонович Дейнеховський] / В. Наседкін, св. // Вера и разум. – 1902. – № 16 (август). – Кн. 2. – С. 488–489; Некролог [Павло Аполлонович Станков] / С. К-н, свящ. // Вера и разум. – 1902. – № 17 (вересень). – Кн. 1. – С. 519–521; Некролог священника сл. Охочей, Змиевского уезда, Василия Степурского / В. Антоновский, свящ. // Вера и разум. – 1908. – № 11 (июнь). – Некролог законоучителя Волчанской Учительской семинарии священника отца Владимира Раевского / Т. Федоровский, свящ. // Вера и разум. – 1908. – № 14

(июль). – Кн. 2. – С. 415–419; Памяти вдовы священника Р. Гр. Буткевич // Вера и разум. – 1909. – № 9–10 (май). – Кн. 1–2. – С. 555–560; Некролог [Павло Дмитрович Мухін] // Вера и разум. – 1915. – № 13 (июль). – Кн. 1. – С. 145–147; Памяти протоиерея о. Порфирия Шокотова // Вера и разум. – 1915. – № 16 (август) – Кн. 2. – С. 646–650.

References

1. Ukrayinska literatura entsiklopedya, K., 1995, T. 3: K–N, S. 441–467.
2. Strelskiy G. V. Memuaryi kak istochnik izucheniya istorii Velikogo Oktyabrya na Ukraine, K.: Vischa shk., 1978, S. 120–121; Dovgopov V. M. Dzhhereloznavstvo istoriyi Ukrayinskoyi RSR / za red. F. P. Shevchenka, K., 1986, S. 156; Makarchuk, S. Pisemni dzherela z istoriyi Ukrayini: kurs lektsiy, L.: Svit, 1999, S. 298; Voytsehivska I. Memuaristika. In: *Spets. istor. distsiplinu*, K.: Libid, 2008, S. 366.
3. Shamanaev A. V. Nekrologi v «Zapiskah Odesskogo obschestva istorii i drevnostey» kak istoricheskiy istochnik. In: *Dokument. Arhiv. Istoriya. Sovremennost*, Ekaterinburg: Izd-vo Ural.un-ta, 2008, Vyip. 8, S. 256–260: <http://docplayer.ru/35911697-Nekrologi-v-zapiskah-odesskogo-obschestva-istorii-i-drevnostey-kak-istoricheskiy-istochnik.html>; Galich V. Marketing periodichnogo vidannya. In: *Naukovi zapiski Institutu zhurnalistiki*, T. 10: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1581>; Pronin A. Istoriya izucheniya rossiyskoy emigratsii v dissertatsionnykh issledovaniyakh 1980–2005 gg., Ch. 1, Moskva–Berlin: Direkt-Media, 2015, S. 285.
4. «Nezabyitye mogilyi»: Rossiyskoe zarubezhe: nekrologi 1917–1997: v 6 t., M: Pashkov Dom, 1999–2007.
5. Petrovskaya I. F. Biografika: Vvedenie v nauku i obozrenie istochnikov biograficheskikh svedeniy o deyatelyah Rossii 1801–1917 godov, SPb.: Logos, 2003, S. 315–327.
6. Reytblat A. I. Nekrolog kak biograficheskiy zhanr. In: *Pisat poperek: Stati po biografike, sotsiologii i istorii literatury*, M.: Novoe literaturnoe obozrenie, 2014, S. 343–353.
7. Ibid. S. 346.
8. Pronin A. Previous work.
9. Korsakov S. N. Bibliograficheskiy ukazatel nekrologov filosofov, sociologov, politologov, M.: IFRAN, 2014, 151 s.
10. Galich V. Previous work.
11. Shamanaev A. V. Previous work.
12. Kozlova M. Nekrolog M. M. Scherbatova kak istoricheskiy istochnik: k postanovke problemy. In: *Vspomogatelnyie istoricheskie distsipliny – istochnikovedenie – metodologiya istorii v sisteme gumanitarnogo znaniya: materialy XX mezhdunar. nauch. konf. Moskva, 31 yanv. – 2 fevr. 2008 g.: v 2 ch.*, M.: RGGU, 2008, Ch. 1, S. 367.
13. Sapryikina O. V. Vspominaya kollegu i uchitelya (nekrologi V. I. Lamanskomu kak istoricheskiy istochnik). In: *Vestnik RGGU. Seriya: Istoriya. Filologiya. Kulturologiya. Vostokovedenie*, № 9 (89), 2012, S. 257–269.
14. Kuhlev A. S. Materiali osobovogo pohodzhennya rodini Shevalovih (kinets XIX – kinets XX st.). In: *Visnik Donetskogo natsionalnogo universitetu. Seriya B. Gumanitarni nauki*, № 1–2, 2015: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/18120/1/dso_2017_116.pdf
15. Nikitashina C. Nekrologi ob uchenom I. V. Mushketove kak istoricheskiy istochnik. In: *Dokument v sovremennom obschestve: mezhdru proshlyim i buduschim*, Ekaterinburg, 2017, S. 348–351: http://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/18120/1/dso_2017_116.pdf
16. Kolesnik O. Nekrologichni publikatsiyi na storinkah chasopisu «Poltavskie eparhialnyie vedomosti». In: *Kultura. Osvita. Tsivilizatsiya: materialy vseukrayinskoyi mizhvuzivskoyi naukovopraktichnoyi konferentsiyi*, Poltava: Tehservis, 2008, S. 63–65; Kolesnik O. «Poltavskiya eparhialnyia vedomosti» yak istorichne dzherelo vivchennya diyalnosti RPTs (1863–1918 rr.). Avtoreferat disertatsiyi na zdobuttya naukovogo stupenya kand. istor. nauk. Spetsialnist 07.00.06 – Istoriografiya, dzhereloznavstvo ta spetsialni istorichni distsiplini, Cherkasi, 2010.
17. Gonchar M. Nekrolog kak spetsificheskii istochnik izucheniya zhiznedeyatelnosti lichnosti (na materialah «Podolskikh eparhialnykh vedomostey»): <http://gisap.eu/ru/node/49957>

18. Balbyishkin Yu. Nekrologi na stranitsah «Neofitsialnogo otdela» «Smolenskih eparhialnyih vedomostey» (1865–1918 gg.). In: *Vestnik tserkovnoy istorii*, 2012. № 3 (4); 2013, № 1 (2): http://www.sedmitza.ru/data/2012/11/26/1235539727/2012_3_4_11.pdf

19. Babanina L. «Vera i razum». In: *Pravoslavnaya entsiklopediya*, M.: Tserkovno-nauchnyiy tsentr «Pravoslavnaya entsiklopediya», 2004, T. VII, S. 700–701.

20. Nekrolog [Oleksiy Porfirovich Lyubitskiy (here and further – introduced by us)] In: *Vera i razum*, 1889, № 8 (aprel), S. 201; Nekrolog [Oleksandr Mikolayovich Basanskiy]. In: *Vera i razum*, 1889, № 10 (may), S. 256–258; Nekrolog [Grekov Pavlo Oleksiyovich]. In: *Vera i razum*, 1889, № 3 (fevral), S. 82–84; Nekrolog [Mikola Ioannovich Bazilevich]. In: *Vera i razum*, 1889, № 4 (fevral), S. 112; Nekrolog [Stefan Gavrilovich Stelletskiy]. In: *Vera i razum*, 1889, № 14 (iyul), S. 367–368; Nekrolog [GrigorIy Ivanovich Zavodovski]. In: *Vera i razum*, 1890, № 14 (iyul), S. 423–424; Nekrolog [Ivan Mihaylovich Muhin]. In: *Vera i razum*, 1890, № 16 (avgust), S. 487–488; Nekrolog [DimitrIy Ivanovich Silvanskiy]. In: *Vera i razum*, 1890, № 18 (sentyabr), S. 544–547; Nekrolog [Pavlo Petrovich Lobkovski]. In: *Vera i razum*, 1900, № 6 (mart), Kn. 2, S. 158–163; Nekrolog [Oleksandr Tihonovich Litvinov]. In: *Vera i razum*, 1900, № 5 (mart), Kn. 1, S. 135–136; Nekrolog [Mikola Dmitrovich Shokotov]. In: *Vera i razum*, 1900, № 4 (fevral), Kn. 2, S. 104–109; Nekrolog [VasilIy Popov]. In: *Vera i razum*, 1900, № 15 (avgust), Kn. 1, S. 426–427; Nekrolog [Mikola Petrovich Rubinskiy]. In: *Vera i razum*, 1900, № 19 (oktyabr), Kn. 1, S. 538–539; Nekrolog [Ioann Gavrilovich Kasyanov]. In: *Vera i razum*, 1902, № 13 (iyul), S. 392–394; Nekrolog [Ioann Vasilovich Tverdohlebov]. In: *Vera i razum*, 1902, № 14 (iyul), S. 435–436; Nekrolog [Mihayil Pavlovich Kotlyarov]. In: *Vera i razum*, 1902, № 15 (avgust), Kn. 1, S. 464–465; Nekrolog [Petro Samsonovich Deynehovski] // V. Nasedkin., sv. In: *Vera i razum*, 1902, № 16 (avgust), Kn. 2., S. 488–489; Nekrolog [Pavlo Apollonovich Stankov] / K-n. S., svyasch. In: *Vera i razum*, 1902, № 17 (veresen), Kn. 1. – S. 519–521; Nekrolog svyaschennika sl. Ohochey, Zmievs'kogo uezda, Vasiliya Stepurskogo / V. Antonovski, svyasch. In: *Vera i razum*, 1908, № 11 (iyun), Nekrolog zakonouchitelya Volchanskoy Uchitelskoy seminarii svyaschennika ottsa Vladimira Raevskogo / T. Fedorovski, svyasch. In: *Vera i razum*, 1908, № 14 (iyul), Kn. 2, S. 415–419; Pamyati vdoyi svyaschennika R. Gr. Butkevich. In: *Vera i razum*, 1909, № 9–10 (may), Kn. 1–2, S. 555–560; Nekrolog [Pavlo Dmitrovich Muhin]. In: *Vera i razum*, 1915, № 13 (iyul), Kn. 1, S. 145–147; Pamyati protoiereya o. Porfiriya Shokotova. In: *Vera i razum*, 1915, № 16 (avgust), Kn. 2, S. 646–650.

УДК 94(477.54): 316. 347

КУЛЬТОВІ СПОРУДИ СТАРООБРЯДЦІВ-БЕЗПОПОВЦІВ В УМОВАХ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ ЦАРСЬКОГО УРЯДУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ХІХ СТОЛІТТІ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Тетяна Арзуманова

(Харківський національний університет будівництва та архітектури)

Актуальним напрямом сучасної історіографії є дослідження культури старообрядців, умов збереження та ретрансляції етноконфесійної ідентичності, провідною складовою якої виступає релігійне повсякдення. Культурні споруди старообрядців відігравали важливу роль в етноконфесійній культурі прибічників старої віри. Аналіз політики царського уряду та православного духовництва щодо культурних споруд старообрядців в Харківській губернії в ХІХ ст., а також ролі старообрядницьких каплиць в релігійному повсякденні представників досліджуваної общини є метою даної роботи.